

Даниела Асенова, д-р
Университет в Упсала

ЛИТЕРАТУРНА ЕКСПЕДИЦИЯ: ШВЕДСКИТЕ СТУДЕНТИ КАТО ОТКРИВАТЕЛИ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Резюме. Българската литература в далечния европейски север е непозната както за шведските читатели, така и за литературоведите. „Истинските“ читатели на родната ни литература в Швеция са студентите, които участват в курсовете по български език в университета в Упсала. Разглеждайки изпити, реферати, дипломи, анализи и курсови работи, писани между 2014 и 2017 г., можем да разберем как и какво откриват те в българската литература. Тяхната литературна експедиция предполага, че възприемането на литературния текст е силно свързано с мястото и времето, в което се чете. В статията се твърди също, че интерпретацията на едно и също литературно произведение зависи от индивидуалната ситуация на читателите.

Ключови думи: литературна експедиция, шведски студенти, българска литература

Въпреки че чета много художествена литература, това е първата българска книга, която прочетох. За 61 години мисълта да прочета българска книга ми беше напълно чужда. Смятам, че книгата си заслужава да се прочете и се радвам, че предразсъдъците ми за българската литература са вече зад гърба ми. Сега наистина очаквам с нетърпение да прочета „Малка северна сага“ на Йордан Радичков.¹

Така завършва писмената си работа шведски студент, който открива българската литература чак или едва на 61 години и продължава литературната си експедиция в рамките на курсовете по български език в Упсалския университет. До този момент той нито е чел, нито пък му е хрумвало да прочете българска литературна творба, а още по-малко би могъл да назове дори и един наш автор. Неговото заключение обаче е валидно не само за всички студенти, които започват да изучават български език, но и в еднаква степен важи за широката читателска аудитория, а напоследък дори и за славистите в Швеция. Българската литература в далечния Север е непозната, тя се споменава

¹ Цитатът е от курсова работа, посветена на романа „Ангелски езици“ (DINEV, D. *Engelszungen*. München: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2003).

изключително рядко и самото ѝ споменаване се превръща в „уникално събитие“, което неминуемо започва с вариации на тема: „Кога за последен път сте чели книга от български автор?“

Наред с очевидно тъжния факт за отсъствието на интерес към българската литература, заключението на шведския студент насочва и към по-обнадеждаващия извод, че „откриването“ на българската литература не приключва с първата прочетена книга. Напротив, ясно е заявено желанието за продължение на литературното пътешествие. Оттук следват и двата въпроса, на които ще се опитам да отговоря в настоящата статия: как и какво откриват шведските студенти в родната ни литература?

Отговорите се съдържат в анализи, резюмета и курсови работи на студенти в Упсалския университет, писани между 2014 и 2017 г. като различни изпитни форми в рамките на програмата по български език.² Техните разсъждения, оценки и интерпретации всъщност са единствените свидетелства за действителното възприемане на българската литература от шведския читател. Традиционно литературоведските рецензии и отзиви се разглеждат като меродавни за рецепцията на дадена литература в чуждо културно поле. Този тип рефлексии обаче по-скоро биха могли да предизвикат интерес към дадена книга или автор, отколкото действителен прочит на литературната творба. В крайна сметка взаимодействието между фикционалния текст и читателя е винаги индивидуално и ситуативно. Компетентният глас на критика може да предизвика интерес, но художественото остойносттаване получава социално значение в процеса на четене. Този процес се осъществява в конкретна социокултурна среда и в определен момент. Освен това нито интерпретациите, нито възприемането на произведението са константни. Те са зависими от конкретния хронотоп. В определено време и на определено място литературният текст се чете и тълкува по един начин, но се променя в по-късна фаза. Например „Пипи дългото чорапче“ на Астрид Линдгрен четем по един начин като малки, с децата си я препрочитаме по друг начин и напълно различно я преоткриваме с внуците си. В България къщата на Пипи, „Вила Виликула“, е приказна, чудновата постройка, докато в Швеция тя напомня малко или повече на къщата на съседа.

Промяната в интерпретацията според Дейвид Дамрош не отразява „някаква вътрешна логика на произведението“³, а е резултат на

² В Швеция писмените изпити са документи, които всеки може да разгледа. За да спазва научната етика и да запазва самоличността на студентите, в статията цитатите от техните писмени работи са поставени в кавички без да се посочват имената им. Преводите от шведски на български език са мои.

³ Оригиналният текст на Дамрош на английски: “The shifts a work may undergo, [...], do not reflect the unfolding of some internal logic of the work in itself but come about through often complex dynamics of cultural change

комплексен културен феномен, в който мястото, времето и читателят определят значимостта на литературния текст. В този смисъл онова, което откриват студентите в Швеция, когато четат български литературни текстове, ни дава възможност да проверим доколко наистина възприемането и тълкуването е зависимо от мястото и времето. Как една и съща творба през погледа на различни читатели се възприема според хронотопа, в който се чете, ще илюстрирам с анализите, направени от моите шведски студенти, на следните произведения: „Улица без име“ (Касабова, 2008), „Ангелски езици“ (Динев, 2006), „Крадецът на праскови“ (Станев, 1948), разказът „Дамата с рентгеновите очи“ (Минков, 1934) и първия български роман „Под игото“ (Вазов, 1894). Преди това обаче е важно да се отговори на въпроса:

Как шведските студенти откриват българската литература?

Питането поражда необходимост от няколко думи за българистиката в Упсалския университет, както и за преводите на българска художествена литература на шведски език. По-точно казано, откъде започва литературната експедиция на шведските студенти.

От 2009 г. българистиката в Упсала е изцяло електронна. Всички курсове са структурирани в учебната платформа Ping Pong, а лекциите и семинарите се провеждат в реално време във „виртуалната класна стая“ на видеоконферентната програма Adobe Connect. Обучението по български език обхваща шест семестъра (със заетост на студентите 50 %) и три нива (начално, средно и високо). На всяко ниво курсовете са четири, специализирани като езикови и литературни. Литературните курсове в Упсалския университет са три: „История на българската литература“ и „Текст“ на средно ниво, и „Текст и история на литературата“ на последното ниво. Курсът „История на българската литература“ започва със старобългарската книжнина и завършва с периода на соцреализма. Лекциите и семинарите са на шведски език, а произведенията, които се обсъждат, са преводи на български творби. В другите два курса произведенията се четат на български. В тях освен анализи студентите правят и първите си опити в превод на литературни текстове от български на шведски език.

За студенти, които не са чували за българската литература и не са чели нито една българска книга, отделното представяне на историята и произведенията е абстрактно и безрезултатно. Затова още в първия литературен курс са включени и произведения на български език, които илюстрират основните характеристики на съответния период. Например при представяне на старобългарската литература студенти-

and contestation“. In: DAMROSCH, D. *What is World Literature?* Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2003, p. 6.

те четат „За буквите“ на Черноризец Храбър като образец за полемичен текст и „Азбучна молитва“ на Константин Преславски като образец на старобългарската поезия; за началния етап на възрожденската литература, в който доминират публицистиката и поезията, четат статията на Любен Каравелов „Науката не търпи ораторства“, неговото стихотворение „Хубава си, моя горо“, както и „Не пей ми се“ на Петко Славейков.

Освен начина на представяне на българската литература е важно да се отбележи какви са студентите в Упсалския университет. Изучаващите български език могат да бъдат разделени в три групи. В първата влизат онези, които не знаят езика и почти нищо за страната, както и тези, които след като са посетили България, искат да научат повече за нас и нашата култура. Втората група обхваща студенти, имащи някаква връзка с България (имигранти след 1990 г, второ поколение българи в Швеция, българска приятелка/приятел, съпруга/съпруг), а третата – студенти, които са изучавали друг славянски език.

Независимо от различните мотиви и предварителни знания се оказва, че и трите групи в еднаква степен не познават литературата ни, дори и преведената на шведски език. Оскъдният брой преводи ясно личи от библиографията на Ханс Окерстъом⁴, в която шведските преводи на българска художествена литература са описани по автори в азбучен ред. Библиографията обхваща всички печатни източници за публикуване на преводна литература, както самостоятелни издания, така и публикации на отделни произведения в периодични издания (вестници, специализирани списания и др.) и издания със смесено съдържание. За студентите е важно какво могат да намерят в библиотеките като отделни издания, затова ще разгледам само тях.

Произведенията, издадени като отделно книжно тяло, представени в Таблица 1, са (само) 28. Българската проза и поезия на шведски език се оказват почти еднакво разпределени. Любознателният шведски читател би могъл да намери в библиотеките 13 отделни книги с българска поезия и 15 с българска проза. Сред авторите откриваме както класиците на българската проза И. Вазов, Й. Йовков, Елин Пелин, така и писатели, активни през периода на соцреализма: Е. Станев, Й. Радичков, А. Дончев, Ст. Цанев. В първите преводи на шведски език очевидно доминира творчеството на Пенчо Славейков, а в последните – на Николай Кънчев. Все пак почти цялото творчество на Хр. Ботев и малка част от поезията на Е. Багряна също могат да бъдат прочетени. Сред заглавията и авторите, преведени на шведски език, не липсват и ку-

⁴ OKERSTRÖM, H. *Bibliografi över bulgarisk skönlitteratur översatt till svenska*. Göteborg: Institutionen för språk och litteraturer Göteborgs universitet, 2015. Условно можем да наречем Ханс Окерстъом шведският библиограф за славянски литератури. Първата библиография за българската литература е създадена през 2007 г. и периодично се допълва с новите издания.

риози. Изборът на криминалните романи на А. Гуляшки предизвиква учудване на фона на малкото книги, преведени на шведски език, но те попадат в поредицата „Социалистически криминални романи“, издавана през 70-те години на миналия век. Произведенията на писателя и поета Борис Иванов, неизвестен в България, също имат обяснение: неговото пребиваване в Швеция и сътрудничеството му в Упсалския университет безспорно са изиграли роля да бъде представен с три книги, толкова, колкото са книгите на Й. Радичков.

От Таблица 1 е видно, че на шведски език липсват произведения на съвременни български автори. В библиографията на Х. Окерстрьом не са включени преводите на четири произведения, публикувани през второто десетилетие на XXI век: *Änglatungor* (Dinev, 2011), *Öster om Väst* (Penkov, 2011), *Wunderkind* (Grozni, 2012) и *Gata utan namn: en barndom och andra missöden i Bulgarien* (Kasabova, 2013). Вероятно причината да не попаднат в библиографията е, че оригиналният им език не е български. Така или иначе това са единствените съвременни произведения на шведски език след превода на „Време разделно“, публикуван през 1978 г., които (както ще стане ясно) се оказват добро начало за литературната експедиция на шведските студенти.

Година	Автор	<i>Titel / Заглавие</i>
1891	Йенсен, А. Ботев, Хр.	<i>Kristo Botjov / Христo Бoтeв</i>
1894; 1977	Вазов, И.	<i>Under oket / Под игото</i>
1912	Славейков, П.	<i>Koledari / Коледари</i>
1912		<i>Skaldeöden / Съдби на поети</i>
1913		<i>Sången om blodet / Кървава песен</i>
1916		<i>Hymner vid övertänniskans död / Химни за смъртта на свръхчовека</i>
1949	Йовков, Й.	<i>Gården vid gränsen / Чифликът край границата</i>
1957	Сборник: Вазов, Елин Пелин, Йовков, М. Георгиев	<i>Den vita svalan och andra bulgariska berättelser / Бялата лястовица и други български разкази</i>
1958	Сборник: Ботев, Вазов, Дебелянов, Смирненски, Вапцаров	<i>En bulgarisk diktantologi / Българска поетична антология</i>
1970	Багряна, Е.	<i>Livet jag ville göra till dikt / Животът, който исках да бъде поема</i>

1972 (1973, 1979)	Радичков, Й.	<i>Bortom Ural / Неосветените дворове</i>
1975	Гуляшки, А.	<i>Avakoum Zachov möter 07 / Авакум Захов против 07; Ett fall för Zachov / Приключенията на Авакум Захов</i>
1976	Радичков, Й.	<i>Middagshetta / Горещо пладне</i>
1977	Сборник: Райчев, Константинов, Калчев, Вежинов, Хайтов, Радичков	<i>Åtta bulgariska berättelser / Осем български разказа</i>
1977	Станев, Е.	<i>Persikotjuven och andra berättelser / Крадецът на праскови и други разкази</i>
1978	Дончев, А.	<i>Elindensjadalen / Време разделно</i>
1978	Калчев, К.	<i>Vid livets källa / При извора на живота</i>
1981	Радичков, Й.	<i>Träskorna. En liten nordisk saga / Малка северна сага</i>
1982	Левчев, Л.	<i>Position / Позиция</i>
1986	Иванов, Б.	<i>Men jag fann dig, poesi! / Ала, намерих тебе, поезио!</i>
1990		<i>Nostalgji / Носталгия</i>
1990		<i>Underhållet / Поддръжка</i>
1991	Цанев, С.	<i>Sokrates sista natt / Последната нощ на Сократ</i>
2001	Дачева, С.	<i>Utsikt från ett fågelbo / Поглед от птиче гнездо</i>
2003	Кънчев, Н.	<i>Det finns någon i skogen / В гората има някой</i>
2005	Софроний Врачански	<i>Den syndige Sofronijs liv och lidande / Житие и страдание грешного Софрония</i>
2006	Кънчев, Н.	<i>Med en krage av sten, en kvarnsten / С яка от камък, воденичен камък</i>
2007	Кънчев, Н.	<i>Utvalda dikter / Избрани стихотворения. 1966–2006.</i>

Таблица 1. Български книги на шведски език

Какво откриват шведските студенти в българската литература?

Първият досег на шведските студенти с творба от български автор се осъществява в курса по „Странознание“ (на начално ниво), в който една от темите е българската литература. Наред с преводите на два разказа: „Албена“ на Й. Йовков и „Дърво без корен“ на Н. Хайтов, те четат и една книга по избор, за която в края на обучението пишат курсова работа (3–5 страници). В нея правят анализ на творбите от гледна точка на цялото съдържание на курса, в който са включени теми като език, общество, история, география, традиции, култура и т. н. Книгите, между които могат да избират, са две: „Engelszungen“ на Димитр Динев (2003) и „Street without a name“ на Капка Касабова (2008). И двете са преведени на шведски (съотв. 2013 г. и 2011 г.), както и на български език (съотв. 2006 и 2008 г.).

Ще призная, че при избора на тези произведения основните ми мотиви бяха на първо място съдържанието на курса „Странознание“, чиято цел е да създаде панорамна картина на България, а на второ – знанията на студентите, които току-що са научили българската азбука и за да прочетат произведение за съвременна България, няма как да го направят на български език. При избора на книгите през 2008 г. не подозирах, че съчиненията дават представа за това как възприемането на дадено литературно произведение е свързано с индивидуалната ситуация на възприемателите. Още по-малко си давах сметка, че техните заключения са съвсем различни от предполагаемата рецепция на двете книги в чужбина, която се среща в българските литературоведски рецензии.

К. Касабова и Д. Динев принадлежат към писателите, имигрирали след 1990 г., които публикуват своите книги в страните, в които са избрали да живеят, и на езика, на който са избрали да пишат; Касабова – английски, Динев – немски. В България произведения им са посрещнати от литературната критика с известен скептицизъм. В статията си „Комунизъм за продан. Тоталитарното (ни) минало в романи-те на български писатели-имигранти след 1989 година“ (2013) Милена Кирова ги назовава „чужди писатели“ от „български произход“, а появата на книги, писани на друг език и преведени на български, авторката определя като специфично „явление“ със следните характеристики:

Това са творби на писатели, които, макар и в различна степен – могат да бъдат наречени български, те не са политически емигранти, а са напуснали България след 1990 г. или са второ поколение в чужда страна; книгите им са написани на чужд език и са предназначени преди всичко за чужда публика; у нас се появяват в превод, направен от друг човек; темата е България по времето на комунизма през фокуса на личното преживяване.⁵

⁵ КИРОВА, М. Комунизъм за продан. Тоталитарното (ни) минало в романи-

В статията М. Кирова задава и въпроса: „Защо българската публика не успява да се разпознае в героите и сюжетите на книгите за България?“. Нейният отговор е: защото използват онова, което може да се продаде на Запад, и посочва:

(...) двете главни условия за успех на българската тематика в някоя чужда литература: авторът трябва да се прицели в повествователен жанр, който има здрави местни традиции, и да възпроизвежда *популярни стереотипи* (курс. мой, Д. А.) на представите за България, българи (балканци, източноевропейци) и тоталитаризъм.⁶

Шведските студенти влизат в явен диалог с предполагаемата рецепция в България. За тях Касабова е „българска писателка, която в момента живее в Шотландия“, „по произход българка, но с идентичност на имигрант“, или пък „човек без обособена родина“. Книгата определят жанрово като „нетрадиционен пътепис“ или „психологическо пътуване на човек, частично променен от живота си в чужбина“, или още по-точно: „пътепис в търсене на собствената си и националната си идентичност“. При определяне на произхода на автора и жанра на книгата шведските студенти са единни в преценката си. Техните определения присъединяват Касабова и книгата ѝ към т. н. *транснационална литература*, в която темата за езикова, национална и индивидуална идентичност е основна. Индивидуалността на читателския поглед обаче се откроява в това, което преценяват като най-съществено в книгата. Тук мненията на шведските студенти са различни, но отговарят на двете основни групи: студенти без връзка с България и тези, които по един или друг начин са свързани с България, или са имигранти. Първата група се идентифицира с пътуването на Касабова към себе си в България, нейното вътрешно развитие от детството през пубертета до преместването ѝ в чужбина:

На много места в книгата мога да се идентифицирам, независимо че сме израснали в различни светове.

Личните ѝ спомени се смесват с носталгията по отминалото детство. Читателят научава за първото ѝ влюбване, първата целувка и досадните години на пубертета, етапи в израстването на всеки от нас.

Едно от най-често споменаваните открития на първата група студенти като друго или чуждо за шведския читател е: „лекотата в общуването“ или „взаимоотношенията в семейството – като контраст на тези в Швеция“.

те на български писатели-имигранти след 1989 година. – *LiterNet*, 09.10.2013, № 10 (167), <https://litenet.bg/publish2/mkirova/komunizym.htm>

⁶ Пак там.

Втората група студенти се идентифицира със завръщането на К. Касабова в България след 17-годишно отсъствие. Ето какво пише студент от тази група:

Накрая бих искал да спомена, че книгата ме повлия в личен план, тъй като и аз съм имигрант и голяма част от семейството ми живее във Финландия. В този смисъл е трудно да не бъда повлиян от нейното усещане за безродност, когато възприема себе си като българка навсякъде по света, а в България често я възприемат като чужденка или поне като някой, който всъщност не е българин.

Друг студент от същата група:

Аз също съм българка, но и имигрант и затова ми беше интересно да разбера как други българи зад граница виждат днешна България, да сравня техните мисли и чувства с моите. Доскоро мислех, че само аз не се чувствам удобно нито в България, нито в Швеция, едно раздвоение, което ме съпровожда през годините и всъщност е доста уморително.

От двата типа разсъждения става ясно, че книгата на К. Касабова не отговаря на предполагаемата рецепция в България за популярните стереотипи, които определят успеха на книгата ѝ. Студентите в Швеция я преживяват според собствената си идентичност и ситуация и в плетеницата от авторските лични преживявания, светоглед, радости и разочарования, семейни взаимоотношения, чувства и преживявания, свързани с българската история, география и култура, не само успяват да се идентифицират, но и откриват свят, който искат да опознаят повече:

След като прочетох книгата, ми стана любопитно да посетя България отново, което според мен е много висока оценка за един пътепис.

Семейната сага на Д. Динев „Ангелски езици“ „въпреки 560 страници е трудно да не се прочете на един дъх“, пише един студент, тъй като според него книгата е „изключително важна“. Голяма част от студентите сравняват романа със „Сто години самота“ на Г. Г. Маркес, защото:

действието се разпростира повече от 100 години и обхваща съществени промени в България – от Балканските войни и Първата световна през Втората световна и стабилизирането на социализма до неговото разпадане през 1990 г., както и появата на посткомунистическото общество с неясни структури – грандиозно експозе на общественото развитие и стойности през XX век за една държава в Европа, доста непозната за нас.

Втората група студенти, тези с някаква връзка с България, отново се фокусира върху имигрантската линия в романа:

Имигрантската проблематика постоянно присъства в романа. По вре-

ме на социализма като вътрешно бягство, а след 1990 г. като приспособяване и асимилиране в новата държава.

Освен това като проблем за идентичността студентите от същата група често споменават възродителния процес в средата на 80-те години:

Един от важните моменти в книгата е смяната на имената. Смятам, че е ужасно да накараш някого да си смени името. С името е дълбоко свързана голяма част от идентичността на всеки човек, смяната води до загуба на тази идентичност.

Без да пренебрегват основното действие в книгата, двете семейства, които живеят паралелен живот, в който партията и семейството са опорните точки в тяхното ежедневие, шведските студенти поставят следните въпроси: Как обществените промени преди всичко повлияват на обикновените хора, но и как различни групи в обществото живеят близко един до друг, пресичат границите си и взаимно се преобразяват. Друга общочовешка тема е „темата за това как се изживява отчуждението – една от най-важните характеристики на книгата“.

Общочовешкото, а не еднозначно българското е основният мотив в разсъжденията на шведските студенти за повестта „Крадецът на праскови“. В България основната тема на творбата често се свежда до безнадеждната, но преобразяваща любов по време на война. Този общочовешки конфликт има и много българско звучене: безнадеждността на любовта между Елисавета, съпруга на военния комендант във Велико Търново, и сръбския военнопленник Иво по време на Първата световна война. Шведските студенти, отново без да пренебрегват локалната връзка на книгата, обективират преживяното по различен начин:

Книгата „Крадецът на праскови“ е публикувана за първи път през 1948 г. и представлява историческо изображение на Първата световна война в България. В повестта Е. Станев, израснал във Велико Търново, вплита и спомените си от детството. Независимо от връзката с историята, все пак основната тема в повестта са психологическите промени в главната героиня Елисавета. Историческата връзка и спомените от детството са реалистично представени, а темата за забранената любов е изградена по класически начин и в еднаква степен е валидна, независимо от времето и мястото. Много лесно читателят може да се идентифицира с житейската ситуация на Елисавета, както и с тази на сръбския военнопленник. Водени от своята любов, те са готови да рискуват и живота си.

Мястото и времето в повестта очевидно се възприемат като второстепенни, по-важен се оказва психологическият конфликт, който всъщност е основна тема в творчеството на Е. Станев, било то между животните и човека, или между различни хора, конфликтът, който лесно прекрива границите на локалното и на времето. Още по-ясно

преодоляването на мястото и времето личи в заключението на друг шведски студент:

От една страна мъжете в повестта, комендантът и военнопленникът, са олицетворение на контрастна действителност и възможност, а от друга – на действително нещастие и действително щастие. Елисавета, от своя страна, олицетворява дилемата, в която всеки от нас би могъл да попадне: съпругът или любимият, сигурността или риска и вероятно най-трудната – лоялността и страстта.

Времето, в което се чете литературната творба, може да я актуализира или да я превърне в исторически артефакт. Подобен извод следва от анализите на шведските студенти за последните две български произведения, на които ще се спра.

Разказът на С. Минков „Дамата с рентгеновите очи“, както повечето произведения от фантастиката, с времето малко или повече се приближава до настоящето, в което живеем. Актуалната значимост на разказа сега един шведски студент формулира по следния начин:

Минков прониква в това, което превръща човека в човек, не материалното, а духовното. В „Дамата с рентгеновите очи“ той буквално смъква дрехите и кожите на своите герои. Основната идея за процедура, която дава рентгенов поглед, е гениална, особено като се има предвид времето, в което е публикуван разказът: 1934 г. Може би за днешния читател идеята на Минков не е толкова невероятна, но за времето на Минков, преди около 80 години, със сигурност е била нова. Разказът на Минков предизвиква и мисли, които са валидни и днес. Противопоставянето на материалните и духовните ценности се превръща в напомняне да не затънем в материалното. Това, което придава допълнително удоволствие, четейки разказа на Минков, е, че всъщност той има право: ние се намираме в свят, в който пластичната хирургия се е превърнала в идеал и е напълно приета в обществото, но слава Богу, още не сме се сблъскали по улиците с дами с рентгенов поглед.

Разказът на С. Минков очевидно и в настоящето не губи своята значимост, напротив, основната му тема се актуализира в общество, в което външната красота все повече и повече измества духовните ценности. Времето и мястото обаче засягат класическите произведения с историческа и национална значимост по съвсем различен начин. Първият български роман „Под игото“ шведските студенти възприемат преди всичко като образователен роман:

Романът „Под игото“ е интересен и красив, но точно както в реалността, завършва трагично. Най-важното от моя гледна точка е, освен литературната му стойност, че изпълнява основната си задача: той образова. Може би това не е основното за българския читател, който поради произхода си познава добре България и своята история, но за чуждес-

транния читател романът е разкрасен поглед на общество, време и събития, за които ние знаем толкова малко.

Без да пренебрегват литературната стойност на романа, поради отдалечеността на събитията и мястото на тяхното случване студентите от първата група откриват предимно образователната му стойност. Гласът на студентите от втората група също е осезаем. Ето какво пише един от тях, роден и израснал в Швеция, но с македонски корени:

Романът разказва за борбата за освобождение и потисничеството, което преживява народът по време на турското иго. Много чувства предизвика той у мен и докато го четях, на моменти ми беше особено тъжно, тъй като съм чувал лични истории за тиранията по време на турското робство, нещо което не бива никога да се забравя.

„Под игото“ е и единственото произведение, за което се чува и гласът на третата група студенти: със знания за други славянски лите- ратури. Те откриват паралели с руската литература:

Вазовият *magnum opus* е колективен роман в най-добрата традиция на руския стил от 18 в. Мислите ми, докато четях романа, се връщаха към Толстой, Гогол, Достоевски и Тургенев. Вярно е, че в „Под игото“ има много индивидуални герои, но без колектива въстанието не би могло да се осъществи. В заключение смятам, че романът дава много добра представа за България и българите в края на 19 в. Тъй като е написан скоро след фактическите събития, успява да запази духа на времето.

Вместо заключение

Много често, докато чета съчиненията на шведските студенти, се сещам за две сцени във филма „Обществото на мъртвите поети“. Първата е следната. Новоназначеният учител по английска литература нарежда на учениците да откъснат предговора на антологията, която ще изучават през учебната година. Предговорът на д-р фил. Дж. Еванс Причард съдържа следните указания за разбирането на поезията, които в еднаква степен важат изобщо за литературата:

Разбирането на поезията изисква знания за метрика, рима и образен език. След това задайте следните въпроси: 1. Колко умело е построено стихотворението? 2. Колко важна е неговата тема? Първият отговор определя степента на съвършенство на стихотворението. Вторият – неговата значимост. Когато отговорите на двата въпроса вече е лесно да определите величието на стихотворението. Ако формата на стихотворението се означава върху абсцисата на една координатна система, а неговата значимост разположим върху ординатата, то общата площ на стихотворението дава стойността на неговото величие.

Сцената във филма би могла да се разглежда като карикатура на литературнотеоретичните предпоставки за т. нар. „близко четене“, при което литературният текст се разглежда като автономен артефакт без връзка с времето, мястото, автора, читателя или социалните предпоставки, в които се създава и чете. Откъсването на предговора е акт, който има както конкретно, така и символично значение. Това, което изчезва, е не само написаното слово, но и традиционният начин на четене на литература, според който авторовият глас, времето и мястото на творбата са основни за нейната оценка.

Втората сцена. Учителят се качва на катедрата и пита учениците:

– Защо се качих тук? Някой да знае?

– За да се почувствате по-висок.

– Не! Благодаря за участието! Качих се на бюрото си, за да си припомня, че винаги трябва да гледаме на нещата от всички ъгли. Вижте, оттук горе светът изглежда много по-различен. Не ми ли вярвате? Елате да се убедите сами. Хайде де! Хайде! Винаги, когато си мислите, че познавате нещо добре, просто го погледнете от друг ъгъл. Дори и да ви се струва глупаво или грешно, трябва да опитате. Така че, когато четете, не обсъждайте само това, какво авторът е мислил. Обсъждайте това, какво Вие мислите.⁷

Смяната на мястото и позицията на читателя придава различно звучене на литературното произведение. В анализите на шведските студенти по-малко се забелязва авторовият глас, но техните гласове звучат многогласно и според личната им ситуация, времето и мястото, в което живеят. Колко различно се оказва тяхното откриване на българската литература може да се разбере от сравнението с изказването на първия преводач, изследовател и познавач на българската литература в Швеция: Алфред Йенсен. През 1913 г. в първата обзорна статия за българската литература на шведски език той прави следното заключение:

Изследването на новата българска литература е като да се стремиш нагоре по неравен хълм, по който непрекъснато се препъваш по камъни, но веднъж стигнал върха, усилията ти се увенчават с доста просторна панорама, на чийто фон непрекъснато се прокрадва Балканът.⁸

Просторната панорама, която открива Йенсен в началото на миналия век, през 21. век за шведските студенти е различна. Балканът не е основното откритие в тяхната литературна експедиция. Те търсят общочовешкото, в което откриват възможност да се потопят в зависимост от мястото, времето и ситуацията, в която се намират.

⁷ Преводите от английски на сцените от филма „Обществото на мъртвите поети“ са мои, Д. А.

⁸ JENSEN, A. *Ur Bulgariens nya litteratur, Ord och bild*, 22:a årg., 1913, p. 230.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ДИНЕВ, Д. *Ангелски езици*. Прев. от нем. Гергана Фъркова. София: Рива, 2006.

КАСАБОВА, К. *Улица без име: Детство и други прежеждия в България*. Прев. от англ. Мариана Мелнишка. София: Сиела, 2008.

КИРОВА, М. Комунизъм за продан. Тоталитарното (ни) минало в романите на български писатели-имигранти след 1989 година. – *LiterNet*, № 10 (167), 09.10.2013: <https://litenet.bg/publish2/mkirova/komunizym.htm> [прегл. 25.04.2018].

МИНКОВ, С. *Дамата с рентгеновите очи*. – В: МИНКОВ, С. *Дамата с рентгеновите очи*. София: Захарий Стоянов, 2004.

СТАНЕВ, Е. *Крадецът на праскови*. София: Народна култура, 1948.

REFERENCES

DAMROSCH, D. *What is World Literature?* Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2003.

DINEV, D. *Engelszungen*. München: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2003.

DINEV, D., G. FARKOVA (trans.) *Angelski ezitsi*. [*Angelic Languages*.] Sofia: Riva [publ.], 2006.

DINEV, D., *Änglatungor*, övers. fr. tys. Bo Lundgren, Lindome: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2011.

DONTJEV, A. *Elindenjadalen*, övers. Roger Gyllin. Stockholm: Forum, 1987.

GROZNI, N. *Wunderkind*, övers. fr eng. Niclas Hval. Stockholm, 2012.

JENSEN, A. *Ur Bulgariens nya litteratur. Ord och bild*, 22:a årg., 1913, pp. 227–236.

KASABOVA, K. *Street without a name: Childhood and Other Misadventures in Bulgaria*. London: Portobello, 2008.

KASABOVA, K. *Gata utan namn: en barndom och andra missöden i Bulgarien*, övers. fr. eng. Ylva Mörk. Stockholm: 2244, 2013.

KASABOVA, K., M. MELNISHKA (trans). *Ulitsa bez ime: Detstvo i drugi premezhdia v Balgariya*. [*A Street Without a Name: Childhood and Other Tribulations in Bulgaria*.] Sofia: Ciela [publ.], 2008.

KIROVA, M. Komunizam za prodan. Totalitarnoto (ni) minalo v romanite na balgarski pisатели-имигранти след 1989 godina. [Communism for Sale. (Our) Totalitarian Past in the Novels of Bulgarian Immigrant Writers after 1989.] In: *LiterNet*, № 10 (167), 09.10.2013: Retrieved: <https://litenet.bg/publish2/mkirova/komunizym.htm> [seen 25.04.2018].

MIKOV, S. *Damata s rentgenovite ochi*. [*The Lady with the X-ray Eyes*.] Sofia: Zahariy Stoyanov [publ.], 2004.

OKERSTRÖM, H. *Bibliografi över bulgarisk skönlitteratur översatt till svenska*. Göteborg: Institutionen för språk och litteraturer Göteborgs universitet, 2015: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/30632> [seen 25.04.2018].

PENKOV, M. *Öster om Väst*, övers. fr. eng. Ylva Mörk. Stockholm: 2244, 2011.

STANEV, E. *Kradetsat na praskovi*. [*The Peach Thief*.] Sofia: Narodna kultura [publ.], 1948.

STANEV, E. *Persikotjuven och andra berättelser*, övers. Arne Hult. Göteborg: Stegeland, 1977.

VAZOV, I. *Under Oket*, övers. fr eng. Emma Silfverstolpe. Stockholm: Hierta, 1984.

VAZOV, I. *Under Oket*, övers. Bo Lundgren. Stockholm: Tiden, 1977.

LITERARY EXPEDITION: SWEDISH STUDENTS AS DISCOVERERS OF BULGARIAN LITERATURE

Abstract. Bulgarian literature in the distant European North is unknown for both Swedish readers and literary scholars. The 'real' readers of our native literature in Sweden are the students, who participate in the courses in Bulgarian at Uppsala University. By analyzing exams, papers, abstracts, analyses, and coursework, written between 2014 and 2017, we can understand how and what they discover in the Bulgarian literature. Their literary expedition suggests that the perception of a literary text is strongly related to the place and time at which it is read. The article argues also that the interpretation of one and the same literary work depends on the readers' individual situation.

Keywords: a literary expedition, swedish students, bulgarian literature

Daniela Assenova, PhD

Uppsala University, Disciplinary Domain of Humanities and Social Sciences

Faculty of Languages, Department of Modern Languages

E-mail: daniela.assenova@moderna.uu.se